

MIRCEA ELIADE VĂZUT DE NICOLAE STEINHARDT

Conf. univ. dr. RODICA BRAD
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Abstract: *We intend to analyse the perspective of Nicolae Steinhardt on Mircea Eliade, as it evolved from his first essays, critical, but written with humour, up to the last writings, dating from the 1980s. Most of them were published during his life, some of them remaining unknown to the public until Florian Roatiș: published the book “Steinhardt on Eliade, Cioran, Ionescu and Noica. Essays and Confessions”, volume which appeared in 2017, at Polirom Publishing House. The interest that these writings have is due to the fact that the future monk from Rohia is the author of an original interpretation, integrating the whole work of Eliade, both the scientific one and the literary one, that expresses, at a high level, the Romanian specificity, representing through the language in which the short stories and the novels were written, a continuous link with his country and his people. As regarding the fantastic style of Eliade, Steinhardt places it in the oriental fantastic, fundamentally different from the Western one, a fantastic which invites the reader to decipher the deep senses of existence. The essays bring to light not only the international echo/span of Eliade’s writings, but especially the author’s admiration for the impressive work of Eliade, for the open-mindedness toward multiple cultural areas, as well as for the strength that Eliade proved to remain powerfully connected to his native country, through his literature.*

Keywords: *Steinhardt; Eliade; fantastic; Romanian specificity; analyse;*

Pentru Steinhardt Eliade a reprezentat o personalitate contemporană incitantă, uluitoare prin talent, muncă, dăruire în planul creației, ca și prin specific românesc, orchestrat la nivel universal. Articolele scrise de-a lungul vieții de viitorul monah de la Rohia urmează un drum sinuos, de la pașișă de tinerețe închipuindu-l pe Eliade tânăr, pe drumul de întoarcere din India, până la cele scrise la moartea lui Eliade sau chiar după această dată, care sunt, toate, încărcate de admirație, de venerație chiar, dar în limitele de manifestare ale unui simț critic și a unei moderații care l-au caracterizat întotdeauna pe autorul lor.

Nu întâmplător, desigur, Steinhardt a ales, din seria marilor săi contemporani și colegi de generație, numele cele mai strălucite. Astfel, alături de Eliade, el s-a ocupat de Cioran, de Ionescu și de Noica. Textele pe care Steinhardt li le-a consacrat acestora au fost reunite de Florian Roatiș în volumul *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica Eseuri și confesiuni* apărut la Editura Polirom 2017.¹ Așa cum îi spune și subtitlul, contribuțiile lui Steinhardt sunt de natură eseistică și memorialistică și au o valoare excepțională, dată atât de aplecarea asupra operei acestor mari scriitori, deloc ușor de abordat, cât și de talentul critic și de sistemul de gândire al unui mare spirit, coleg de generație cu aceștia, dar și prieten și apropiat, în dureroasele meandre ale destinului lor.

De-a lungul vieții, începând cu debutul său în literatură sub semnul lui Anthistius și până la ultimele scrieri despre Eliade reunite în volumul amintit,

¹ *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica Eseuri și confesiuni*, ediție îngrijită de Florian Roatiș, polirom, Iași, 2017.

Steinhardt a scris despre marele său contemporan atât texte pe care le-a publicat de-a lungul vremii, cât și texte care au rămas necunoscute publicului, înainte de apariția volumului amintit anterior. Seria acestora este următoarea: *În genul lui ...Mircea Eliade*, *Mircea Eliade Oceanografie*, *Fantasticul lui Mircea Eliade*, *Tinerețea monahului mirean*, *Opera literară a lui Mircea Eliade: literatura ca semnificant*, *Istoria la rece*, *La moartea lui Mircea Eliade*, *Mircea Eliade-80 Omul*, *Neînstrăinatul*, *Răspuns la un chestionar Mircea Handoca*, *privitor la Mircea Eliade*, *Mircea Eliade: cum îl văd*, *O mare bucurie*.

Primul articol scris despre Eliade a fost publicat inițial în *Antisthius*, *În genul... tinerilor* în anul 1934, la puțin timp după revenirea lui Eliade din India, fiind chiar astfel subintitulat: *Întoarcerea din India*. În volumul amintit, Steinhardt îi parodia pe cei mai promițători membri ai generației sale, mai precis, în afara lui Eliade, cu care începe, pe Cioran, Ionescu și Noica. Autorul era, de fapt, el însuși membru al generației strălucite de la 1930. Cu toate acestea, așa cum subliniază Florian Roatiș, raporturile sale cu generația au fost paradoxale, „el făcând totul pentru a se menține la periferia ei, de unde a parodiat-o cu un îndubitabil talent.”² Admirator al „bătrânilor”, adică al lui Iorga, Pârvan și Lovinescu, Steinhardt nu se afla sub fascinația lui Nae Ionescu, personaj asupra căruia va reveni mai târziu, într-o convorbire la Rohia cu Ioan Pinteș, ocazie cu care îi va face acestuia un elogios portret intelectual. Evident este însă că, deși momentul Criterion nu i-a reținut atenția, în anul 1934, era bine informat despre opera și orientarea fiecărui membru al Asociației criterioniste. La acel moment, doar Ionescu scapă neparodiat, dar Steinhardt va reveni asupra sa în anul următor, cu mai puțină virulență însă.

Dacă Steinhardt a anticipat corect evoluția fiecăruia dintre confracții săi, anume Ionescu, Noica și Cioran, cu Eliade, se pare, nu a avut, în 1934, intuiția a ceea ce acesta va deveni și nici faptul că chiar destinul propriu se va intersecta esențial cu cel al lui Eliade. Așa cum se știe, Steinhardt a fost, în schimb, prietenul apropiat al lui Noica, făcând parte nu doar din grupul cultural condus de acesta la Câmpulung și la București, ci chiar din lotul condamnaților în teribilul proces al intelectualilor Noica- Pillat.

Atitudinea parodică manifestată la momentul tinereții va fi regretată mai târziu, Steinhardt fiind ulterior fascinat de personalitatea creatoare a lui Eliade pe care îl va aborda complet, unitar, într-o viziune integratoare, reunind scriitorul cu savantul, cu „neînstrăinatul” și văzând în el pe românul de geniu, mereu animat de dragostea de țară și de limba sa.

Scris la persoana întâi, eseul parodic din 1934 pastișează efervescența tinerească impresionantă a lui Eliade, preocupările sale intelectuale divergente și cosmopolite, cufundarea lui în filosofia indică, dar și europenismul larg, tendința sa spre crearea de cuvinte noi, folosirea calculului lingvistic, toate pe fondul unor vectori culturali care îi par lui Steinhardt oarecum neasimilați. E evocat cu umor momentul descinderii lui de pe vas la Constanța. Respectul prietenilor este el însuși pastișat în termeni umoristici: „Din grup înaintea Zaharia Stancu Sahib și ambii Donescu Sahibs. În loc de ghirlande și șerpi, ei îmi oferă, unul, o colaborare la *Vremea*, și celălalt același lucru la *Azi*. Comarnescu Sahib mă salută în numele demonologiei experiențialiste și al republicilor federale din America de Sud, de mijloc și de Nord. Iar Emil Gulian Sahib mă proclamă șef absolut și incontestabil al tinerei generații, unic

² Florian Roatiș, *De la parodie la admirație. N. Steinhardt și generația 1927*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica Eseuri și confesiuni*, ed. cit., pp. 7-8.

ecou al ei. Toți sunt fascinați”³. Reproșurile pe care Eliade le face generației sunt acum spuse cu voce tare: „Sunteți inapți să preluați goliciunea cosmică a unui om umilit. Afundați în electricitate și lichelism, ați uitat totul despre divinitatea biologiei și ritmica iluziei policentrice.”⁴ Urma să fie numit titular la Universitate unde i „se va pune la dispoziție conform obiceiului țării pe cea mai frumoasă dintre fiicele lui Facultatea, din nobila familie de Phil-Osophie. Dânsa, mi-o descrie Gusti Sahib, e cenușie ca piatra, dar e fecundă și în mai puțin de o lună îmi va dărui o drăgălașă Az-Izistență, de nu chiar o Con-pherință.”⁵

La apariția volumului de eseuri al lui Eliade *Oceanografie*, Steinhardt scrie o recenzie defavorabilă, cu accente critice intense, ținând mai multe aspecte ale scrierii: de la obsesiile autorului (trăire, tragic, autentic, tragism, organic, esențial, substanțial, paradoxal, dramatic, catastrofic, neant, carnal, luciferic), la cuvintele create de acesta: imediateza, funambulesc, evanescentă, organicitate, viața macerată și tifoidă. Criticul ia în răs idei de-ale lui Eliade cum ar fi recomandarea pentru folosirea șalvarilor în costumul bărbătesc, critica făcută de acesta parlamentarismului din România, greșelile de limbă și de logică, recunoscute de autor, prin care acesta credea că atinge autenticitatea. Concluzia recenziei e dură: „În realitate, cartea dlui Eliade nu e nici tragică, nici paradoxală, nici dramatică, nici existențială. Greșelile de limbă și de logică-fără a uita confuzia, repetiția, insolența- au un alt rezultat. Nu fac cartea nici măcar ridicolă. O fac proastă.”⁶ De remarcat este faptul că cele două texte analizate mai sus au fost singurele defavorabile lui Eliade, iar autorul lor va regreta scrierea lor, afirmând, în anii 1980, că s-a înșelat și s-a lăsat dus de aparențe. Într-adevăr, toate celelalte scrieri consacrate lui Eliade sunt elogioase, cu judecăți de valoare care le înscriu în lucrările valoroase din exegeza scriitorului.

Deosebit de interesant și de valoros este studiul *Fantasticul lui Mircea Eliade* publicat în revista *Steaua* în aprilie 1977 și inclus ulterior în volumul *Incertitudini literare*.⁷ Mai întâi Steinhardt subliniază insolitul nuvelor lui Eliade care trimit la o cu totul altă stare de spirit decât opera științifică, și care, mai ales, „permit deslușirea altor semnificații.”⁸ Imediat după aceea, se vorbește despre spațiileromânești în care se desfășoară acțiunea nuvelor și care amintesc, de îndată, de tinerețea autorului. Cu predilecție, spațiul Bucureștiului este „tot ce are de spus și comunicat persoana sa cea mai intimă și personalitatea sa cea mai originală”⁹. Nuvelele dau sensul întregii opere, iar fantasticul este elementul care „îngăduie depășirea lumii fenomenale precum și căutarea-de nu și aflarea-rostului și tâlcurilor ei.”¹⁰

Steinhardt se concentrează asupra formulei fantastice la Mircea Eliade pe care o încadrează mai întâi în ceea ce el numește fantastic oriental, fenomen distinct de fantasticul occidental. Distincția este importantă și, pentru a ne convinge, autorul face

³ Cap. *Despre Mircea Eliade*, textul *În genul lui ...Mircea Eliade*, N. Steinhardt *despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni* p. 38.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Steinhardt, *Mircea Eliade Oceanografie*, în vol. *Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, p. 43.

⁷ Steinhardt, *Incertitudini literare*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1980

⁸ Steinhardt, *Fantasticul lui Mircea Eliade*, în vol. *Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, p. 44.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

referire la cei mai importanți autori de literatură fantastică din literatura universală, ocazie în care erudiția și bogatele lecturi ale autorului sunt valorificate cu grație. Se fac trimiteri la autori germani precum Frații Grimm, E.T.A. Hoffmann, Tieck sau Novalis, francezi precum Nerval, Huysmans, Villiers de L'Isle Adam, Balzac, (Louis Lambert și Seraphita), anglo-saxoni precum Graham Greene etc. Ceea ce a reunit acești autori, susține Steinhardt, este miraculosul prin care el înțelege „tendința de a face din orice povestire fantastică posibilitatea de a închipui și descrie o altă lume-cu alte axiome, alte legi, alte virtualități”¹¹. Astfel, întregul fantastic occidental este cel mai bine cuprins în afirmația lui Paul Klee: „Lumea în forma ei actuală nu este singura lume posibilă”¹². Spre deosebire de fantasticul occidental, în fantasticul oriental nu mai este vorba de „o re-potrivire amuzantă, groaznică ori derutantă a realului fenomenal al lumii acesteia-care nu-i decât miză și contingență-ci de o înțelegere, adâncită numaidecât urmată de o depășire”¹³. Ținta acestuia este „cunoașterea esențelor și tainelor”, descifrarea simbolurilor înconjurătoare, restabilirea realităților „celor adevărate”¹⁴. Nuvelele lui Eliade ilustrează tocmai acest tip de fantastic, exprimând „strădania autorului de a parveni-cât de cât- la cunoașterea secretelor universului, de a pune piciorul măcar pe pragul lumii originare, lumii „sacre”, lumii necorupte de istoricitate”¹⁵.

Fantasticul acesta nu mai este „împărăția insolitului și a imaginației dezlănțuite”, ci unul care ne face să plonjăm „într-o lume tot banală și comună ca înfățișare, însă plină de taine[...] de unde pot exista căi de acces înspre cunoașteri superioare și dezlegarea multor enigme”¹⁶. Acest tip de fantastic irupe asupra nerevelatului. Fantasticul oriental „semnifică” și are drept țel „descifrarea lumii care tace”¹⁷. Iar descifrarea se face prin tălmăcirea simbolurilor, valorilor, sensurilor, adică a elementelor care nu grăiesc, și care, pentru a fi decodate, „pretind și intuiție și isusință și înțelepciune.”¹⁸. Fantasticul trăiește în mijlocul banalului, iar lumea „este ce este și în același timp e și un cifru” permițând ieșirea „teoretică” din spațiul coordonatelor limitative.”¹⁹. Ca atare, ieșirea din timpul mecanic și pătrunderea în tainele eului sunt marile teme ale lui Eliade, teme filosofice, sofianice și nu „distractive” sau „suprerealiste”²⁰. *Nopti la Serampore* declară omniprezența și universalitatea iluziei. *Podul, Adio!..., Ghicitor în pietre, Fata căpitanului, Douăsprezece mii de capete de vite, Uniforme de general, Incognito la Buchenwald* și mai ales *La țigănci* se înscriu în fantasticul filosofic și deloc miraculos, susține Steinhardt. Dacă *Un om mare* trimite la simbolul geniului sau al omului excepțional, *O fotografie veche de 14 ani* proclamă credința ingenuă ca salvare. Concluzia studiului este că „oricare nuvelă fantastică a lui Mircea Eliade este relatarea (din belșug împodobită cu fasturile și fanteziile artei literare) a unei revelații fortuite”²¹.

¹¹ *Ibidem*, p. 47.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 49.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 54.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 55.

²⁰ *Ibidem*, p. 56.

²¹ *Ibidem*, p. 58.

Articolul *Tinerețea monahului mirean*, publicat în revista *Steaua* în anul 1983 insistă asupra extraordinareivoințe a lui Eliade care se aseamănă cu voința monahului. E vorba de o forță de muncă și de creație care i-a permis o metodă de lucru infailibilă bazată pe un program de lucru spartan, pe înfrângerea somnului și a unora din nevoile trupești. Mansarda din strada Melodiei a fost, de fapt, o chilie caracterizată prin izolare, sobrietate, concentrare: „Mansarda, ca și chilia, e un loc privilegiat, un loc de asceză și nevoită.”²² Prin această asceză împinsă până la înfrângerea limitelor a putut dobândi Eliade enorma sa cultură laică, conchide criticul.

Articolul *Opera literară alui Mircea Eliade: literatura ca semnificant* a apărut în același an, 1983, fiind publicat mai întâi în *Critică la persoana întâi*. Acest nou text despre Eliade pornește de la uluitoarea simbioză dintre opera literară și cea științifică, de la faptul că autorul nu și-a pus niciodată problema de a opta pentru una din ele, supunându-le practic pe amândouă „entuziasmului, curiozității și atenției sale”²³. Cu alte cuvinte, „mineralogia, arheologia, orientalistica, gramatica, psihologia, chimia, speculațiile spiritului l-au atras simultan și deopotrivă de intens ca și romanul, nuvela, jurnalul intim.”²⁴ Trăsătura principală a acestei literaturi este dată de faptul că ea nu se semnifică pe sine, ci, neîncetat trimite, cu o perseverență obsesională la „alte împărății, la substraturi și esențe numenale”²⁵. Sunt romane și nuvele „cu tâlc”, axate pe cazuri de parapsihologie. Astfel, susține Steinhardt, „literatura eliadiană [...] joacă un rol de semnificant, semnificatul pe care-l exprimă ține de o înjghebare paralelă celei fenomenale, posesoare a unor enigme și orânduiri ce singure pot oarecum lămuri sau măcar produce licăriri fugitive [...] sau măcar isca „momente de adevăr”, adică de perplexitate și de nesiguranță, de uimire ori euforie, capabile a pune în salutară stare de necumpănă și neautomatism pe adeseori prea grăbitul sau nebăgătorul de seamă trecător.”²⁶.

Așadar, pentru Eliade fantasticul e mai mult decât un gen discursiv sau o categorie estetică, mai mult decât un tip de scriitură, el constituindu-se în „singurul mijloc de care se poate folosi literatura spre a-și îndeplini menirea ei de trezire, de zbuciumare, de discretă cutremurare a minților și sufletelor, chemându-le spre dorința de a pune cât mai multe întrebări sfincșilor păzitori ai unor porți grijului sigilate.”²⁷

O altă caracteristică a fantasticului eliadesc este, susține Steinhardt, specificul său național marcat, inspirația sa din lumea românească. Acesta l-a ajutat „să înțeleagă rostul miturilor, aportul gândirii orientale, deosebirea dintre sacru și profan, profunzimea stilului metaforic”²⁸. Într-un anume fel contra curentului momentului în care literatura se mulțumea cu variațiuni „pe clapele ori coardele cu număr limitat ale unor instrumente restrictive”²⁹, Eliade a propus o literatură care nu se mulțumește să se reflecte pe sine, ci „vestește, captează ultrasunete, exercită funcția de radio-telescop, de

²² Steinhardt, *Tinerețea monahului mirean*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade*, Cioran, Ionescu și Noica. *Eseuri și confesiuni*, ed. cit., p. 61.

²³ Steinhardt, *Opera literară a lui Mircea Eliade*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade*, Cioran, Ionescu și Noica. *Eseuri și confesiuni*, p. 67.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 70.

²⁸ *Ibidem*, p. 72.

²⁹ *Ibidem*.

radar, de neobosit receptor, de fidelă strajă de veghe la hotarele conștiinței și în avanposturile cunoașterii”³⁰.

Studiul *Istoria la rece* publicat în *Vatra* în anul 1983 se concentrează asupra operei științifice a lui Mircea Eliade, mai precis asupra primului volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase* care impresionează prin erudiție, documentare și imparțialitate. Tocmai această detașare și analiză la rece a istoriei este pusă în evidență de Steinhardt care insistă asupra metodei eliadești ce se pliază perfect pe titlul lucrării: „Întru adevăr, cartea se arată fidelă titlului ei: este, în cel mai aspru sens al termenului, istorie, istorie critică și inflexibilă”, fără nimic din „căldura” ori „participarea” bergsonist-scheleriană.”³¹. Metoda eliadiană se rezumă la „expunere, descripție, relatare” simplă a faptelor sigure, însoțite de mărturii indiscutabile. Sunt excluse concepțiile personale, iar interpretarea este „strict juridică”, redusă la aprecierea pieselor prezentate. O metodă științifică infailibilă, caracterizată prin atribute precum: „exactitate, neosteneală, temeinicie, conștiinciozitate, darul evocărilor limpezi”³², „o extraordinară dibăcie în a sintetiza”³³. În ansamblu, *Istoria* este „o lucrare magistrală, o investigație exhaustivă, uluitoare, pasionantă”³⁴. Bibliografia, cu precădere, impresionează pe oricine: imensă, aceasta dovedește o putere de muncă uriașă, o memorie fără pereche care îi aduce autorului în minte *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui Hasdeu. Precizia, claritatea și nepărtinirea, cunoștințele uluitoare acumulate și expuse sunt însoțite de o „răceală” despre care Steinhardt spune că provine din mistuirea în biblioteci și clasificări zecimale: „un iz de calculator cibernetic [...] un efect de înălțime care spăimântează”³⁵.

Steinhardt caută cu acribie să găsească preferințe în subiectele lui Eliade și, cu greutate, descoperă în volumul al doilea „pasaje care dovedesc o anume bunăvoință pentru gnostică și maniheism”, concepte dragi generației sale precum: „sacru, misterul, fenomenul credinței ca atare, legendele, miturile, liturgiile”³⁶, noțiuni și forme „sub care mocnește afinitatea cu aprioricul religios” al lui *homo sapiens*.³⁷ Fenomenul religios nu îl copleșește pe autor, cu atât mai puțin o doctrină religioasă anume: „de nu-i imobilizat ori biruit de fenomenul religios, de vreo simbolică teologală, de nu-i un liric, un rapsod, un efuzionat al lui, nu-i nici un simplu savant de aseptice laborator în alb și indiferent halat ori un glacial astronom de pe Sirius”.³⁸

Căldura și participarea afectivă de care e lipsită *Istoria* se regăsesc din plin în opera sa literară, susține Steinhardt, unde condeiul lui Eliade e profund românesc, amprentat puternic de specificul nostru național: „adevărată, caldă și semnificativă istorie a credințelor lui Mircea Eliade se află în nuvelele lui fantastice, în romanele

³⁰ Steinhardt, *Istoria la rece*, în vol N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni, p. 73.

³¹ *Ibidem*, p. 74.

³² *Ibidem*, p. 75.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 77.

³⁶ *Ibidem*, p. 83.

³⁷ *Ibidem*, p. 84.

³⁸ *Ibidem*.

sale, în opera sa românească.”³⁹ Prin ambele tipuri de creație, științifică și literară, Eliade e numit în final de Steinhardt „im placabilul mucenic al cunoașterii”⁴⁰.

Articolul *Mircea Eliade-80. Omul* a fost publicat în revista ieșeană *Cronica* în anul 1987 și republicat în volumul Steinhardt *Drumul către isihie. Ispita lecturii*⁴¹. Așa cum o spune și titlul, articolul se ocupă de omul Eliade a cărui viață s-a identificat cu opera. Eliade face parte din seria acelor oameni care „nici nu concep să trăiască dacă, zi de zi și ceas de ceas, nu-și menesc existența mai întâi acumulării de cunoștințe și informații și apoi comunicării reflecțiilor și tumultului irupt de acestea în sinea lor”⁴². Steinhardt este fascinat de devotamentul exemplar, „fanatic” pentru cultură și creație al lui Eliade. În opera științifică este copleșitoare erudiția, care îl face pe autor să înregistreze cu acribie și judecată dreaptă fiecare contribuție din infinitul șir al cărților parcurse. Cinstea este cea care domină demersul științific, calitate care este, la el, mereu în stare de veghe. Eliade și-a păstrat, de-a lungul vieții, modestia, chiar atunci când era deja celebru și cunoscut în întreaga lume. Lipsit cu totul de orgoliu și infatuare, a manifestat o „smerenie neostentativă”, împărțând cu generozitate ceea ce știa discipolilor și apropiaților.

Steinhardt își amintește apoi cum l-a cunoscut pe Eliade în anii de liceu la Spiru Haret: „Îl țin[...] minte viori, volubil, parcă neîncepând în timp, de pe atunci hotărât a preface fiecare secundă în izvor de informație și comunicări, electronică parcă, dar și adolescentin, zburdalnic”⁴³. Era „una dintre vedetele cursului superior”⁴⁴. Respira dragoste de viață, așa cum se vede din cărțile lui, darși din felul în care se purta „exuberant, însetat și infometat de cunoaștere, iscoditor de tot ce este [...], niciodată obosit ori blazat. Geniul, în general, nu știe ce-i plictisul, satsisirea, descurajarea.”⁴⁵. O conversație cu Eliade era o imensă bucurie „într-atâta se pricepea, întocmai ca Iorga [...], să treacă săltând dintr-un domeniu într-altul, de la o imagine la alta”⁴⁶. La el ieșite din comun erau numai „deșteptăciunea, puterea de muncă, memoria, „concupiscenta cunoașterii”, stăpânirea de sine, strălucirea forței cugetătoare.”⁴⁷ Concluzia pune accentul pe faptul că Eliade exprimă spiritul românesc prin excelență, fiind un „intercesor” al nostru, al românilor și al geniului omenesc”⁴⁸.

Studiul *Neînstrăinatul*, publicat de Steinhardt în volumul *Prin alții spre sine*, pornește de la observația justă conform căreia, de la plecarea din țară, Eliade manifesta, prin scrierile sale literare, un spirit din ce în ce mai autohton, evocând amintiri din anii tinereții, locuri dragi: „În romanul *Noaptea de Sânziene* și în nuvelele toate, România și Bucureștii exercită o suzeranitate irezistibilă.”⁴⁹ Această întoarcere în timp și spațiu românesc e explicată astfel de Steinhardt: „O tainică lege a compensațiilor, a

³⁹ *Ibidem*, p. 85.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Steinhardt, *Mircea Eliade-80. Omul. Drumul către isihie. Ispita lecturii*, Iași, Polirom, 2014, reproduș în vol. *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, p. 89.

⁴² *Ibidem*, p. 90.

⁴³ *Ibidem*, p. 94.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 95.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Steinhardt, *Neînstrăinatul*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, p. 98.

echilibrului și a vaselor comunicante îl obligă să păstreze neîncetat cumpăna [...]. Literatura asigură efectuarea mișcării pendulorii și-i oferă autorului sprijinul blând și jucăuș, părând a-i șopti și chezășuică nu s-a depărtat de ai săi, că a dus țara cu el în valiză, că de fapt hălăduiește pe două tărâmurii convergente: unul concret, profan, străin, și unul spațio-temporal-mitic sacru, românesc.”⁵⁰.

Raportul dintre universal și național este, la Eliade, explicat în maniera următoare: „el a știut să fie un mare savant universal, la largul lui la cultura lumii, și totodată să rămână ce a fost înainte de a pleca: un scriitor român.”⁵¹. A viețuit în cele mai tari planuri ale cunoașterii, literatura, care l-a ținut aproape de geniul limbii românești și știința. Neînstrăinatul nu și-a dezlipit inima și graiul de țară: „Erudiția îl înfățișează pe savantul mondial, neconținută producție literară îl păstrează în caldă lumină pe scriitorul român.”⁵²

Ne propunem să spicuiem de asemenea câteva din răspunsurile mai relevante pe care le-a dat Steinhardt la întrebările puse de Mircea Handoca în interviul publicat în revista *Ramuri* în 1987. Amintindu-și de scrierile de tinerețe scrise despre Eliade, Steinhardt regretă poziția manifestată atunci și revine spunând: „am fost dur, pripit, exuberant, artificial. Mă răsfațam. Eliade s-a numărat printre autorii parodiați la care prima reacție n-a fost de supărare, ci de îngăduință și amuzament.”⁵³. Mai mărturisește că l-a cunoscut, de fapt, mai bine, pe Eliade după acel moment ca scriitor, teoretician, conferențiar, ziarist. Era prodigios de activ, de harnic, de multilateral, de viu și binedispus. Lesne observai că pentru el cultura e o expresie a elanului vital.”⁵⁴.

Când l-a revăzut după o lungă despărțire, l-a găsit cuceritor prin „gentilețe, modestie, bunătate.”⁵⁵ Întrebat de ce nu a scris despre Eliade înainte de 1977, Steinhardt răspunde că, de fapt, n-a reluat scrisul decât din 1972. Eliade are legătură și cu episodul procesului în urma căruia Steinhardt a făcut ani grei de detenție. Mărturisește că, pentru el, carcera a fost o experiență cutremurătoare, o cotitură. Iar Eliade, Cioran și Ionescu au fost cumva și ei prezenți în proces deoarece „coperta *Nopții de Sânziene*, a *Ispitei dea exista* și a volumului I din teatrul lui Ionescu au figurat la loc de cinstă în dosarul nostru. I-am simțit atunci pe toți trei aproape de noi... în duh și adevăr”⁵⁶.

Regăsirea lui Eliade după anii 1970 de către generațiile vârstnice sau descoperirea lui de către cei tineri a fost un lucru de mare bucurie pentru Steinhardt, o adevărată minune, deoarece „se relua contactul cu o cultură nefalsificată, cu spiritul național, cu libertatea gândirii”⁵⁷.

Cărțile scrise ca omagiu lui Eliade și publicate în Statele Unite sau în Franța ar fi trebuit traduse și publicate la noi. Și Steinhardt revine la creația literară care îl fascinează: „Opera lui literară și-o confirmă ca stând sub semnul unui patriarhalism” analog celui din *O fotografie...* și unui ezoterism profan” înrudit cu simbolurile

⁵⁰ *Ibidem*, p. 99.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 100-101.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Steinhardt, *Răspuns la un chestionar M. Handoca privitor la Mircea Eliade*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, p. 104.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 106.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 109.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 110.

călăuzitoare din *La Țigănci* [...]. Fantezia liberă i-a îngăduit să sugereze mai mult și mai departe în opera literară decât în opera științifică”⁵⁸.

Textul *Mircea Eliade: cum îl văd* a fost scris în 1988 pentru a fi publicat în *Caiete critice*. Numărul a fost însă suprimat de cenzură, iar textul a fost recuperat în volumul *Monologul polifonic* apărut în 2012. Eseul începe prin a evoca ariile culturale cercetate și apropiate de Eliade de-a lungul vieții. La momentul adolescenței, când intelectualii români erau împărțiți în francofili și germanofili, Eliade a decis să nu facă parte din niciuna din tendințe, străduindu-se să găsească o cale mai puțin banală. Înfruntând curentul comun, s-a îndreptat spre Italia care-i oferea „atât accesul la una din marile culturi europene cât și privilegiul unor descoperiri care să-l scoată din prea bătătoritele fâgașuri ale celor două bastioane.”⁵⁹

Eliade și-a îndreptat apoi ochii spre Orient, intuind imense spații nedefrișate în România. Momentul este deci salutar nu doar pentru evoluția lui Eliade, așa cum subliniază Steinhardt, ci chiar pentru cultura românească care manifesta „semne de nemulțumire, sastisire și nerăbdare”⁶⁰. Și, evident, alături de el, în găsirea altor spații culturale, se înscriau și alții: „Eliade, Cioran și alții alături de ei, la începutul deceniului al patrulea, dădeau de înțeles din ce în ce mai limpede că simt o strângere, o exasperare.”⁶¹. Eliade a plecat în India, în vreme ce Cioran a scris aici *Pe culmile disperării*. Suflul nou reprezentat de plecarea în India era o formă de protest, dar mai ales de extindere culturală. Calitățile sale personale îi permiteau această extindere: bagaj de cunoștințe, putere de muncă, talent literar, inteligență, dar mai ales un echilibru de ordin superior „care îi caracterizează pe învingători”⁶². De altfel, subliniază Steinhardt, „însăși producția sa literară-prin fantezie și fantastic-a reprezentat o rupere cu trecutul și o încântătoare depășire a fruntariilor unei culturi acuzate a fi cuibărită în europenism și patriarhalitate și moștenitoare a unui secol al luminilor ce-și trăise traiul.”⁶³. Importanța alegerii lui Eliade era deci majoră pentru cultura română: „Scopul năzuit de Eliade a fost dublu: universalizarea perspectivei culturale românești și dovedirea capacității românilor de a-și asimila elemente spirituale aparent cu totul străine și îndepărtate de ei”⁶⁴. Cultura română se deschide astfel în fața a două ansambluri culturale, iar Eliade se poziționează corect în centru, păstrându-și o libertate intrinsecă: „porțile sunt larg deschise în două direcții, în centru se află un ochi atent și treaz.”⁶⁵. Eliade, Cioran și alții au demonstrat vocația universalității poporului nostru și a culturii românești. Cultură însemna pentru el nu numai literatură, filosofie sau artă: „A conceput-o ca incluzând chimia și alchimia, etnografia, biologia, sociologia, arheologia, psihanaliza, misterul.”⁶⁶. Cu precădere misterului i-a asigurat Eliade un loc onorabil în cuprinsul culturii. Misterului i-a schimbat statutul cultural pentru că: „odată cu opera științifică și literară a lui Eliade, [...] misterului i se deschid porțile Culturii [...] Miturile, visele, arhetipurile,

⁵⁸ *Ibidem*, p. 118.

⁵⁹ Steinhardt, *Mircea Eliade: cum îl văd*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, p. 121.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 122.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, pp. 123-124

⁶⁴ *Ibidem*, p. 124.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 129.

simbolurile, metaforele, poezia populară, legendele, paremiile, basmele, tot cortegiul de marginalii se cuvenea introdus în centru cercetării obiective și supus atenției celei mai nepripite.”⁶⁷. Eliade a primenit climatul cultural, bibliografiile, temele. A continuat enciclopedismul lui Pârvan și Hasdeu, având convingerea că „aparține unui popor cu încă nebănuite latențe culturale de natură universală.”⁶⁸. Aducerea culturii populare în centrul atenției a reprezentat de asemenea un act salutar, așa cum își amintește Steinhardt că i-a mărturisit Eliade în 1934: „Asta a vrut să demonstreze... universalitatea puterii simțitoare și cugetătoare a neamului său: pe de o parte. Pe de alta: să cucerească pentru tainele, semi-tainele și clar-obscururile-ce păreau ostracizate de vagi, oropsite și dubioase terenuri-dreptul de a pătrunde în cultură.”⁶⁹

Ultimul text, rămas inedit până la publicarea volumului în cauză este *O mare bucurie* în care Steinhardt își manifesta satisfacția de a vedea publicată la noi opera integrală a lui Eliade și în care saluta, de asemenea, interesul pe care o seamă de critici îl manifestau deja în legătură cu lucrările lui Eliade. Steinhardt se bucură, de asemenea, de valul crescând de interes al cititorilor pentru opera lui Eliade. Reapariția-bruscă, abundentă, la grade înalte de caldă comprehensiune-a numelui acestuia constituie cu atât mai vădit o imensă, înduioșătoare și pe deplin îndreptățită bucurie, cu cât urmează, în sfârșit, unei perioade de adâncă tăcere. Eliade era deja, la data manifestării acestui interes pentru opera lui, un reputat istoric al religiilor de nivel mondial și un scriitor care s-a îndreptat spre limba română pentru a-și scrie operele de ficțiune în limba maternă pe care a venerat-o și de care nu s-a desprins niciodată.

În concluzie, Steinhardt, coleg de generație cu Eliade, a fost nu doar un spirit de mare noblețe în raporturile sale cu colegii de generație, ci și un critic judicios, imparțial, drept și ferm care merge la esențial, construind o interpretare originală, coerentă și de mare actualitate a personalității unice a marelui istoric al religiilor și al scriitorului fascinat de misterul existenței și de formele de manifestare și de semnificare ale acestuia în planul lumii fenomenale. Actualitatea ideilor și judecăților critice exprimate este la temperatura înaltă a întregii opere a monahului de la Rohia care nu încetează să își dezvăluie noi valențe și puncte de interes, dar mai ales o viziune proprie a cuiva care caută cu uimitoare perseverență adevărul despre un mare autor. Adevărul lui Steinhardt despre Eliade e uimitor și se înscrie, în opinia noastră, în seria celor mai bune scrieri despre Eliade publicate în țară sau în străinătate.

Bibliografie:

- N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, ediție îngrijită de Florian Roatiș, Polirom, Iași, 2017.
- Florian Roatiș, *De la parodie la admirație, N Steinhardt și generația '27*, în vol. *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica. Eseuri și confesiuni*, pp. 7-8.
- Rodica Brad, *Procesul intelectualilor. Lotul Noica-Pillat*, în vol. *Globalizare, dialog intercultural și identitate națională*, GDNI nr. 9, 2022, ed. Iulian Boldea, Editura Arhipelag XXI, Târgu Mureș, 2022.
<http://asociatia-alpha.ro/conf.php?conf=gidni&vol=09-2022>

⁶⁷ *Ibidem*, p. 128

⁶⁸ *Ibidem*, p. 129.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 130.